

PATRICIERS & PIRATEN

Vijftien jaar museumhaven in Zierikzee

door W.H. Klaassen

Woonarken in een drooggevalle Oude Haven bij eb, jaren 70, 20ste eeuw (Coll. Gemeentearchief Schouwen-Duiveland, Zierikzee).

Intro: Dagdromen . . .

Adri M. Leijdekker's alter ego Arjoan dagdroomt in zijn column van 9 januari 1986 in de Zierikzeesche Nieuwsbode: 'Over waeter gesproke! M'n zouè 's wat an die 'Ouwenaeven' motte doe? Eerst netjes uutbaggere in dan vol legge mit plat-boamers: 'n Botter; 'n Oôgaes; 'n Zêêschouwe; 'n Vollenovense Bolle; 'n Skûtsje; 'n Staeverse Jolle in 'n Lemster Aek! Dat zou 'n goeien weze in zessentachtig, 't Décor is t'r à: De prachtige poorten in 't witte bruggetje; an de ziekanten, de mooie patriciërs-uuzen! 'k Oôre t klappen à van 't touwwèrrek bie 'n bolle Zuidwester! 'k Zie 't kleurespel à, in 't tegenlicht van de opkommende zonne op 'n zeumerochend . . .'

En kijk nu eens . . .

De dromen van gisteren zijn soms de waarheden van morgen. Arjoans dagdroom is werkelijkheid geworden. Vandaag de dag biedt de Oude Haven in Zierikzee als museumhaven¹ ligplaats aan een hoogaars, een boeier, een botter en een klip-per. Sommige schepen zijn toe aan restauratie of worden al gerestaureerd. Sinds de zomer van 2004 beschikt de museumhaven vlakbij over een eigen werf, de 'Stads- en Commerciewerf'² aan de Vissersdijk tegenover de Scheepstimmerdijk. De museumhaven illustreert het rijke maritieme verleden van Zierikzee. Geen

Overzichtsfoto Museumhaven Zeeland (Deze en volgende foto's zijn gemaakt door: Joop den Boer, Leen Koper, Frans Meulenberg en Gerard Welbergen)

object in Zierikzee wordt vaker gefotografeerd dan de museumhaven, een toeristische trekpleister van formaat.

Tegen wind en stroom

Toch scheelde het weinig of de varende monumenten waren eind 2004 uit het stadsbeeld verdwenen. Het voortbestaan van de museumhaven stond op het spel. Het bestuur trof daarom voorbereidingen om de schepen te verhalen naar een haven elders, buiten Schouwen-Duiveland. Wat was er aan de hand? Schepen zijn erg onderhoudsgevoelig. Dat weet iedere schipper. Houten platbodems vergen extra veel onderhoud. Zeker, de schepen in de museumhaven worden onderhouden door onbetaalde vrijwilligers. Toch moeten vaak reparaties worden uitgevoerd door betaalde vakmensen. De kosten zijn hoog. Het ontbreekt de museumhaven aan vaste inkomsten, zoals entreegelden: schepen kunnen immers ook vanaf de wal worden bekeken. Iedere museumhaven is een schip van bijleg: er moet geld bij. Je kunt wel een reefje inbinden, maar te veel besparen op onderhoud noopt uiteindelijk tot extra restauratie, dus tot aanzienlijk hogere kosten van instandhouding.

De toenmalige gemeente Zierikzee onderkende de betekenis van een museumhaven als onderdeel van de monumentale binnenstad. In haar 'Museumhaven-Plus' project in de tweede helft van de jaren negentig voorzag de gemeente daarom onder andere in dekking van dit structurele exploitatietekort van de museumhaven. Dat ambitieuze project van de gemeente Zierikzee, later verder ontwikkeld door de gemeente Schouwen-Duiveland, leed echter schipbreuk. Daardoor viel de financiële basis voor structurele dekking van het jaarlijkse tekort op het onderhoud van de schepen weg. Het bestuur moest jaar in jaar uit soebatten bij vier opvolgende portefeuillehouders van het college van B&W, eerst van Zierikzee en

later van Schouwen-Duiveland. Geduld is de kunst van het hopen, maar zo zoetjes aan vervloog alle hoop. Het bestuur had het over alle boegen gewend. In de zomer van 2004 werd duidelijk dat ieder uitzicht op een uitweg uit de impasse ontbrak.³ Daarom loste voorzitter Jan Huijbrecht in september 2004 bij de officiële opening van de 'Stads- en Commerciëwerf' een schot voor de boeg door de onvermijdelijke consequentie van dit gemeentelijke beleid te schetsen, de teloorgang van de museumhaven. Gelukkig kwam de politiek te hulp. De gemeente heeft ingezien dat de museumhaven een culturele, educatieve en toeristische voorziening is voor de eigen bevolking en voor bezoekers, een gemeenschapsvoorziening dus. Eind 2004 besloot de gemeenteraad op voorstel van wethouder W.G. Renden om alsnog het jaarlijkse tekort op de exploitatie van de schepen in de Oude Haven structureel - en niet slechts incidenteel - te dekken.⁴ Het bestuur kan nu weer het roer in het water houden. Het voortbestaan van de museumhaven is voor de komende jaren verzekerd.

Hoe het begon *Het initiatief*

De collectie van de Museumhaven is een trekpleister voor toeristen

niets zonder arbeid. De Zierikzeeënarren mr. J.J.P.M. (Jack) Asselbergs (burgemeester), ing. Ph.H. (Philip) van Doorne (directeur van Woningbouwvereniging Beter Wonen), drs. P. (Pieter) Schotte (directeur van de Koninklijke Zeelandia), F. (Ferdinand) Donker (directeur van de ABN)⁵ en mr. W.H. (Wim) Klaassen (notaris) worden bij de plannen van Geluk en Van Dalsen betrokken. Er is behoefte aan bestuurlijke, financiële en juridische deskundigheid, aan contacten met het bedrijfsleven, aan netwerkpersoneel en doorzetters. Gekozen wordt voor een stichting met een vereniging, ter ondersteuning. Op 26 januari 1990 passeert secretaris

We schrijven 1989. De enig overgebleven woonark is uit de Oude Haven verdwenen, tot opluchting van omwonenden. Op maandag geen uitzicht meer op wapperend wasgoed. Arjoan's patriërschhuizen weerspiegelen in het water. Aan de andere kant, die grote lege bak met (soms wel heel erg weinig) water biedt nu ook niet bepaald een levendige aanblik. M. (Ria) Geluk en J.C. (John) van Dalsen werken in Zierikzee samen in de zeilchartervaart. Zij denken aan een nieuwe bestemming voor de Oude Haven, als museumhaven. Een ligplaats voor hoogaardigen, bidders en andere antieke schepen uit het culturele erfgoed van het zuidwestelijke deltagebied, omgeven door gevelrijen van monumentale panden, is beslist een welkome toeristische attractie bij iedere weersgesteldheid. De locatie is ideaal, zij het dat de benodigde infrastructuur ontbreekt. Om het initiatief van de grond te krijgen is er dus werk aan de winkel, maar

Klaassen de oprichtingsakten van de Stichting Museumhaven Zierikzee en van de Vereniging Vrienden van de Museumhaven Zierikzee. Van Dalsen neemt zitting in het bestuur van de stichting, samen met Van Doorne (voorzitter), Donker (penningmeester), Klaassen (secretaris), Asselbergs en Schotte. Initiatiefneemster Ria Geluk wordt voorzitter van het bestuur van de vereniging.⁶ De stichting moet nu allereerst het gemeentebestuur in zijn bootje krijgen.

Contacten met de gemeente Zierikzee

Wintergezicht op de Museumhaven

De Oude Haven is eigendom van de gemeente Zierikzee. Deze moet de infrastructuur aanleggen. Bestuurslid Asselbergs adviseert over de te volgen strategie en benut zijn netwerk.

Voorzitter, secretaris en penningmeester stellen een beleidsplan voor. Het bestuur staat voor principiële keuzes zoals: welk type schepen hoort thuis in de museumhaven?⁷ Wordt met de schepen gevaren of niet? Mogen de schepen worden bewoond? Hoe staat het met de publieksfunctie? Is onderhoud en reparatie aan boord van de schepen toegestaan? Hoeveel schepen komen er in de haven? Komen er ook ligplaatsen voor overwinteraars en passanten?

De gemeente komt met een stevige begroting voor de infrastructurele voorzieningen. Het bestuur vreest dat té hoge kosten de raad zullen afschrikken, dringt aan op fasering van het steigerwerk. Het bestuur acht de begrotingspost voor restauratie van de Witte Brug niet urgent. Voorzitter Van Doorne en secretaris Klaassen onderhandelen tegelijkertijd met het college over een beheersovereenkomst. Deze wordt in april 1991 afgerond. Uit de conceptovereenkomst:

'Overlast aan omwonenden zal moeten worden vermeden. Daarom zullen geen schepen met een primaire woonfunctie aangetrokken worden met een vaste ligplaats in de museumhaven. Uit het oogpunt van toezicht in het kader van de muse-

ale functie kan echter niet iedere vorm van bewoning uitgesloten worden. Ook ten aanzien van passanten zal een gedragslijn gevolgd worden, die een waarborg vormt voor een zorgvuldig gebruik van de museumhavens, waarbij geen storende elementen in de woon- en leefsituatie rondom de Oude Haven optreden.' (Een reminiscentie aan de traumatische herinnering aan de laatste woonark? - WHK) [...] *De stichting zal alleen ambachtelijke werkzaamheden – en dan uitsluitend aan boord van de schepen – toestaan, mits die geen verontreiniging, geluidsoverlast of andere hinder aan omwonenden teweegbrengen [...]*

De stichting staat een duidelijke relatie met het Maritiem Museum voor en streeft naar coördinatie en zo mogelijk enige vorm van integratie ten aanzien van kaartverkoop en bezichtiging van schepen in de museumhavens.' (Een aspect dat, spijtig genoeg, tot dusverre nooit van de grond is gekomen. - WHK)

Tijdens de hoorzitting in de Vierschaar van het stadhuis in Zierikzee in mei van dat jaar klinken veel kritische geluiden over het idee museumhavens, maar ook over het inrichtingsplan van de Oude Haven. Gelukkig zijn er ook positieve geluiden. Een aanwonende horeca-ondernemer raakt enthousiast en stelt voor om ook maar de z.g. paardentrap ter hoogte van de Paardenstraat in ere te herstellen. De hoorzitting loopt uiteindelijk dan wel goed af, maar het bestuur is gewaarschuwd: het draagvlak bij de Zierikzeese bevolking is (nog) niet groot. Het bestuur informeert daarom regelmatig tevens de raadsleden rechtstreeks.⁸ In november 1991 keurt de raad de beheersovereenkomst met de stichting goed en stelt de raad het krediet voor het aanbrengen van de infrastructuur vast. Vooralsnog wordt deze beperkt tot de eerste fase. Maar de haven is nog leeg.

Contacten met de Provincie Zeeland: het 'Zeeuws schip'

De initiatiefnemers haken in op plannen van de Provincie Zeeland voor aankoop en restauratie van een hoogaars of ander historisch schip afkomstig uit de Zeeuwse wateren. Dit 'Zeeuws schip' zal voor representatie dienen. De Oude Haven in Zierikzee is uitermate geschikt als ligplaats. De stichting zou ook het beheer en de exploitatie op zich kunnen nemen. Eerst in de boot, keur van riemen. Wie het eerst komt, heeft de voorkeur, denken de initiatiefnemers. Zij leggen meteen contact bij de provincie. Het 'Zeeuws schip' in de museumhavens, dat zou een mooie start zijn. De provincie neemt de Stichting Museumhavens Zierikzee serieus als kandidaat en vraagt garanties voor beheer, onderhoud, reparatie en zorg voor het 'Zeeuws' schip. Contactpersoon Van Dalsen wil wel zijn want droog houden. Hij informeert voor alle zekerheid of er nog kapers op de kust zijn voor het beheer en de exploitatie van het 'Zeeuws' schip. Dat is niet het geval, verzekert de provincie. In mei 1990 vraagt de provincie of de stichting bereid is om het 'Zeeuws schip', zodra dit gerestaureerd is (door en voor rekening van de provincie), tegen een jaarlijkse vergoeding voor onderhoud gedurende twintig dagen per jaar inclusief bemanning gratis ter beschikking van de provincie wil stellen. Dat wil de stichting wel.

De contacten met de provincie lijken nog meer perspectief te bieden. Het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen heeft een zeilende stalen rivierklipper uit 1899 voor een gulden 'te koop' aangeboden. Zelf heeft de provincie geen belangstelling. Zij is wel bereid om toch op het aanbod van het Zuiderzeemuseum in te gaan en de klipper voor diezelfde gulden door te 'verkoppen' aan de stichting.

Bij navraag blijkt echter in juli van 1990 dat de provincie voor het 'Zeeuws schip' in zee is gegaan met een andere, in mei opgerichte stichting, de Stichting Behoud

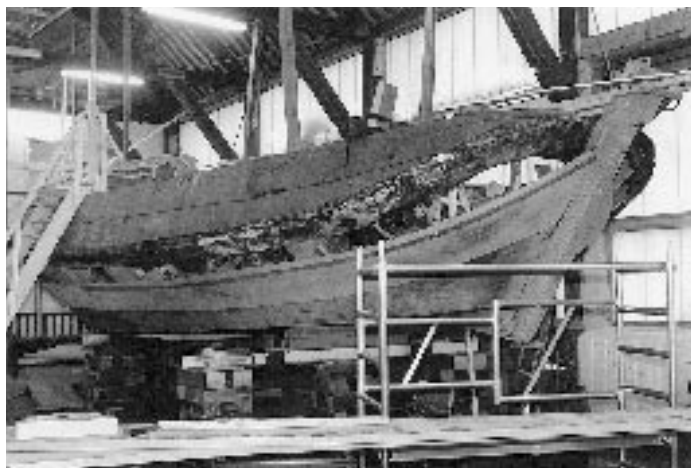
Hoogaars. Ook blijkt, alweer bij navraag, dat de aankoop van de klipper geruisloos van de agenda is afgevoerd. Bedrieglijk is de schijn der dingen. Het had de provincie echt niet misstaan als zij het bestuur zelf hierover had geïnformeerd. De afstand Middelburg - Zierikzee lijkt soms wel erg groot.

Een lege haven

Rivierklipper 'Mijn Genoegen' was het eerste schip dat de Museumhaven verwerf

Maar de haven is nog steeds leeg. Het 'Zeeuws schip' en de klipper komen niet naar Zierikzee. De stichting biedt de Stichting Behoud Hoogaars in september 1990 ligplaatsen in de haven aan. De Stichting Behoud Hoogaars voelt daar wel voor, mits zij wordt vrijgesteld van liggeld, zoals ook in Vlissingen. Omdat de gemeenteraad zich op dat moment nog niet heeft uitgesproken over de investeringsplannen voor de Oude Haven, staat het college van B&W de Museumhaven niet toe om bindende afspraken te maken met de Stichting Behoud Hoogaars, die daarop haar banden met de provincie verder aanhaalt. Er komen definitief geen schepen van de Stichting Behoud Hoogaars in de Oude Haven. De haven zou ligplaats kunnen bieden aan passanten, maar voor passanten is een getijdhaven minder aantrekkelijk. Daar komt nog bij dat zij eerst twee bruggen moeten passeren (bruggeld!). Zij verkiezen de Nieuwe Haven. Niettemin kan Zierikzee eerstdaags een eerste schip begroeten, de klipper, met recht genaamd 'Mijn Genoegen'. Het Zuiderzeemuseum was bereid om de eerder aan de provincie aangeboden klipper in bruikleen af te staan. De klipper is van origine een zeilschip en in de loop der tijden verbouwd tot motorschip. Het schip ligt dan wel in de museumhaven, maar moet gerestaureerd worden. Technisch, organisatorisch en financieel een uitdaging. Provinciale subsidiestromen plegen niet dan met grote moeite af te buigen naar Schouwen-Duiveland. De 'Slavenkas' legt

Hoogaars 'Arm17' in restauratie, april 2005

de kiel voor de restauratiebegroting met een toezegging van fl. 10.000. Enkele fondsen buiten Schouwen-Duiveland dragen bij, soms met forse bedragen. Het bedrijfsleven sponsort in natura door - soms aanzienlijke - kortingen op materialen. De goede maritieme contacten van de voorzitter werpen hun vruchten af. In mei 1995 wordt de klipper vaarklaar opgeleverd tijdens een officiële bijeenkomst met de sponsors. Niet lang daarna laat het Zuiderzeemuseum weten bereid te zijn de eigendom van de klipper om niet af te staan aan de Museumhaven. In september 1996 is het zo ver. De klipper zal worden gebruikt voor vaartochten met sponsors en scholieren.¹⁰ Ook zal jaarlijks aan boord een wisseltentoonstelling worden ingericht door de vereniging.¹¹ De aanblik van de haven is al wat minder leeg.

Daar komt de vloot!

Aanvankelijk was de museumhaven bedoeld als ligplaats voor schepen van derden, zoals de Stichting Behoud Hoogaars, de provincie en derden. Nu de Stichting Behoud Hoogaars een andere ligplaats koos en de provinciale plannen wijzigden, moet de Museumhaven op andere manieren aan schepen komen en een eigen collectie opbouwen. De Museumhaven krijgt in 1993 een hoogaars te koop aangeboden, genaamd 'Vrouw Alize' (ARM 17). De 'Slavenkas' biedt nu met een lening uitkomst. De 'Vrouw Alize', herdoopt in 'Vrouw Adriana', wordt na de klipper 'Mijn Genoegen' het volgende restauratieproject. De Stichting Vrienden van de ARM 17 wordt opgericht voor de noodzakelijke fondsenwerving. De eerste poging daartoe mislukt overigens: de provincie verleent géén restauratiesubsidie. Pas in 2004 is het zover.

Gestaag wordt de collectie opgebouwd. In 1996 wordt de botter 'de Gans' te koop aangeboden. De afstand Middelburg – Zierikzee blijkt een stuk kleiner dan voorheen: de provincie verleent nu wel subsidie en mét een bijdrage van de Stichting Renesse en een lening slaagt de stichting erin om de botter, inmiddels herdoopt in 'Meeuw', aan te kopen.

In hetzelfde jaar schenkt (thans wijlen) de heer drs. J.W. Loubert te Zierikzee de Hollandse roeiboort 'De Groene Welp' en schenkt de heer ir. J.H. Mulock Houwer te Middelburg de Friese schouw 'Snoopy'. Vanaf 1999 schenken de

heer en mevrouw A.J.M. Molle-Schonis te Middelburg in vijf jaarlijkse termijnen de boeier 'Vabel'.¹² In hetzelfde jaar schenkt de heer C. van der Doe (dan voorzitter van de vereniging) de vlet 'Gouwe'. In 2002 schenkt de heer L. Noordhoek te Zierikzee het m.s. 'Zuidvliet'.¹³ Een buitenkans lijkt de aan de Museumhaven te koop aangeboden hengst TH 49. De aankoop mislukt. Buiten medeweten van het bestuur onderhandelt de eigenaar gelijktijdig met een andere geïnteresseerde. Al met al heeft de Museumhaven nu een fraaie collectie eigen schepen.

Een koerswijziging ***Groot schip, grote zorg***

Botter 'De Meeuw', een ondiep schip, werd gebruikt door de visserij-politie

Een eigen collectie is mooi, maar de stichting heeft nu wel de zorg voor onderhoud als taak erbij gekregen. Vrijwilligers voor reparatiewerkzaamheden en kleine klusjes, bemanningen voor vaartochten, de aansturing van de organisatie vergen een andere organisatie. Het oorspronkelijke beleidsplan is dan ook toe aan een ingrijpende herziening. We schrijven juli 1993. De maritieme en nautische deskundigheid van Huijbrecht, bestuurslid sinds 1991 en zijn prominente plaats binnen het bestuur zijn voor Van Doorne aanleiding om in september 1994 zijn voorzittershamer over te dragen aan Huijbrecht. Van Doorne richt zich voortaan vooral op fondsenwerving en sponsorzaken. In de visie van de nieuwe voorzitter moet de Museumhaven worden gezien als een cultureel/educatief en recreatief project met sociale aspecten, bij voorkeur in nauwe samenhang met het Maritiem Museum van de gemeente Zierikzee. Niet kan worden volstaan met conservering van de antieke schepen, want de staat van onderhoud zal dan snel achteruitgaan.

Dit betekent de noodzaak van restauratie en dus de behoefte aan een werkplaats voor onderhoud en restauratie: een eigen werf. Het recreatieve aspect kan worden benadrukt door een wandelroute van het Maritiem Museum via de museumhavens naar de werf en een bootverbinding in de beide havens. Het sociale aspect kan tot uiting komen door de werf in te zetten als sociaal werkervaringsproject voor langdurig werklozen.

Een nieuwe koers: 'Patriciërs & Piraten'

Boeier 'De Vabel' was vroeger in dienst van de Ambulante Recherche (douane)

Inspeland op het nieuw toeristisch-recreatief beleid van de provincie, dat meer accent legt op cultuurhistorische elementen, laat de stichting medio 1995 een haalbaarheidsanalyse maken voor de ontwikkeling van een Zeeuws kustvisserij-, binnen- en beurtvaartmuseum in Zierikzee annex scheepsreparatie- en restauratiewerkplaats. De historische binnenstad en de havens van Zierikzee vormen een grote trekpleister voor toeristische bezoekers. Een museumhaven is ook bevorderlijk voor de plaatselijke horeca en detailhandel. De werf kan vlakbij de Oude Haven aan de Vissersdijk worden geprojecteerd.

Wethouder L.J. van Gastel van de gemeente Zierikzee toont zich bewust van het cultuurhistorisch erfgoed en van het toeristisch-recreatief belang van de museumhavens. Er wordt een 'Stuurgroep Uitbreiding Museumhaven Zierikzee' gevormd, onder voorzitterschap van de heer K. Scherphuis (oud-directeur van de Provinciale Zeeuwse Courant). Namens de stichting neemt Huijbrecht daarin zitting. In overleg met de 'Stuurgroep' ontwikkelt de gemeente een ambitieus 'Bedrijfsplan Museumhaven Zierikzee'. Belangrijke elementen daaruit zijn:

- de verwerving, restauratie en instandhouding van circa 16 museale vaartuigen;
- de museale exploitatie van de Oude Haven;
- de openstelling voor publiek;

- de inrichting en exploitatie van een restauratiewerkplaats;
- de exploitatie van o.a. een horeca-shop en een nautische souvenirshop in de restauratiewerkplaats;
- een personele bezetting in de vorm van vrijwilligers en medewerkers in door de overheid gestimuleerde regelingen, zoals Melkertbanen, werken met behoud van uitkering, opleidingen, al dan niet onder professionele aansturing;
- een scheepsbouwproject in de vorm van het nabouwen van een typisch historisch Zeeuws vaartuig.

Het 'Bedrijfsplan' geeft een impuls aan het toeristisch-recreatief beleid van de gemeente Zierikzee, in nauwe samenhang met de cultuurhistorische aspecten van de Museumhaven en past geheel in de nieuwe provinciale visie. Kortom, het 'Bedrijfsplan' geeft een opwaardering van al hetgeen Zierikzee te bieden heeft aan de bevolking en aan de recreant. De gemeenteraad onderschrijft het nieuwe beleid en aanvaardt in november, unaniem, het Bedrijfsplan. De resultaten van het daarop volgend marktonderzoek worden neergelegd in het 'Businessplan Museumhaven Zierikzee' in mei 1996. In juni wordt in 'Mondragon' het Businessplan officieel aangeboden aan wethouder Van Gastel, aan de voorzitter van de 'Stuurgroep' en aan gedeputeerde G. van Zwieten. Laatstgenoemde is zo enthousiast over het plan, dat hij spontaan fl. 15.000 aanbiedt als tegemoetkoming in de kosten van restauratie van de botter van de Museumhaven. Vervolgens oriënteert wethouder D. van der Wekken van de gemeente Zierikzee zich over de werkgelegenheidsaspecten¹⁴ en geeft het college Architectenburo Kraamer & Partners AVB BNA BNI opdracht om een restauratieplan voor de houtloods van de 'Zierikzeesche Houthandel' ten behoeve van de scheepsreparatie- en restauratiewerkplaats te ontwikkelen.

De 'Hollandse' boot 'De Groene Welp' was geschikt voor ruw water

voor fondsenwerving aan. Aan het 'Businessplan Museumhaven Zierikzee' voegt de gemeente nog een object op het Kraanplein¹⁵ toe, dat de getijdenbeweging in beeld brengt. In juni 1997 presenteert de gemeente het volledig uitgewerkte plan, genaamd 'Maritieme Stadsontdekkingsochten Patriciërs & Piraten'. Het plan versterkt de samenhang tussen diverse maritieme attractiepunten in Zierikzee en

Kortom, er staan grote plannen bij de gemeente Zierikzee op stapel. Het is eind 1996. De gemeentelijke samenvoeging per 1 januari 1997 staat voor de deur. Welnu, die zal niet zonder gevolgen voor de Museumhaven blijven.

Museumhaven-Plus?

Het bestuur, beducht voor vertraging, wil de kersverse gemeente Schouwen-Duiveland een riem onder het zeil steken. Het meldt zich meteen begin januari 1997 bij de pas aangetreden wethouder ir C. Veerhoek, die de maritieme plannen in zijn portefeuille heeft. Deze kent als voormalig voorzitter van de Stichting Renesse de problematiek van de museumhaven. Hij toont zich enthousiast, opent onderhandelingen over de aankoop van de houtloods en trekt een extern bureau

verbreedt deze met een aantal culturele componenten, zoals openluchtvoorstellingen over het Oproer van Zierikzee. Elementen van educatie, recreatie en maritieme cultuur worden, in de woorden van de gemeente, 'op levendige wijze [...] geïntegreerd, waarbij gebruik gemaakt wordt van een aansprekend, bij de stads-geschiedenis passend, thema.' En dat thema is 'Zierikzee Geuzenstad'. In de toelichting op het plan lezen wij over de rondgang door Zierikzee met en door de familie van de scheepsbouwer meester Michiel Lievens, gezien tegen het decor van de tachtigjarige oorlog en de Spaanse furie van 1576:

'We zien de zoon van de scheepsbouwer die ons laat zien hoe tijdens de Spaanse furie werd geleefd; er wordt een gevecht tussen de Spanjaarden en de Zierikzeese burgers getoond dat ontstaat wanneer de burgers door de ondergelopen landerijen varen om voedsel voor de stad te halen; we zijn de jury in de rechtszaak tegen de broer van de scheepsbouwer die ervan wordt verdacht met de Spanjaarden te heulen [...]. Vervolgens vinden we in het Stadhuis, annex Maritiem museum een aantal museumstukken van de voorbije periode getuigen. Daar vinden we ook een der schepenen die uitleg geeft over de maritieme historie van Zierikzee met behulp van een aantal museale objecten. Terug in de haven kan de bezoeker instappen voor een rondvaart door de Oude haven naar de nieuwe haven [...]. Met een programma als hier beschreven ontstaat een structuur van samenhangende voorzieningen in Zierikzee [...].'

De provincie ziet het project als een pilot-project in het kader van 'Zeeland Maritiem'. Ook het Ministerie van Economische Zaken is positief.

Het project krijgt de naam 'Museumhaven Plus' en getuigt van visie. Om de investeringskosten van het 'Museumhaven Plus' - project te drukken, zoekt de gemeente in de herfst van 1997 grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio Scheldemond met het Scheepvaartmuseum in Baasrode (België), waardoor Europese subsidie (Interreg II) binnen bereik komt. De museumhaven komt in ander vaarwater. De exploitatiekosten van de museumhaven, waaronder begrepen het jaarlijkse tekort op het onderhoud van de schepen, zijn ondergebracht in de exploitatiekosten van het totale 'Museumhaven Plus'- project. Zolang het project nog niet is gerealiseerd, subsidieert de gemeente het tekort.

De voormalige veerboot de 'Zuidvliet' wordt gerestaureerd, en ligt voor de scheepsrestauratiewerf

Museumhaven-Min!

Maar dan, het is najaar 1998, haalt het college van B&W bij nader inzien de riemen binnen. Wethouder Veerhoek moet zijn eerder unaniem door de gemeenteraad van Zierikzee aanvaarde en met instemming van raad en college verder uitgewerkt project alsnog laten varen, alhoewel het 'Museumhaven Plus'- project toch valt binnen de eerder goedgekeurde financiële kaders. Een gemiste kans voor Zierikzee en Schouwen-Duiveland. De Museumhaven belandt in een cruciale fase. Het stichtingsbestuur raadpleegt de vrijwilligers. Zonder hun inzet kan de stichting immers niet functioneren. De stemming onder de vrijwilligers is beneden peil. Begrijpelijk, want de vrijwilligers (inclusief de bestuurders van stichting en vereniging) besteden, geheel belangeloos, veel tijd en moeite aan de instandhouding van de schepen en de verdere ontwikkeling van het museumhavenproject. Hun motivatie heeft een geduchte knauw gekregen. Toch wordt níet tot liquidatie van de stichting en de vereniging besloten. Als het zeil wat wordt ingebonden is er misschien nog perspectief op in ieder geval een eigen werf voor reparatie en restauratie. Dat motiveert het bestuur om een alternatief, afgeslankt plan te ontwikkelen, onder het motto van de voorzitter: 'Ende dispereert niet'. En hoe nu met het exploitatietekort van de Museumhaven op het onderhoud van de schepen? Het gekapseide 'Museumhaven Plus' - project voorzag immers in dekking daarvan. Als de gemeente niet bereid is om in het vervolg het jaarlijkse exploitatietekort van de museumhaven te dekken, kan het bestuur zich verdere moeite besparen. Gelukkig weet wethouder Veerhoek het college te bewegen om over de brug te komen, zij het slechts voor het lopende jaar.

Oemomenoe

De gemeente is inmiddels eigenaar van de ten behoeve van de Museumhaven aangekochte houtloods. Voorzitter Huijbrecht polst oud-wethouder van Zierikzee L.J. van Gastel, die nu de nieuwe voorzitter is van de Stichting Renesse. Hij is bekend met de problemen van de museumhaven en wil zich inzetten voor financiële ondersteuning van een nieuw plan voor een eigen werf van de Museumhaven. Ook wethouder Veerhoek laat de moed niet zakken. Als de Stichting Renesse inderdaad financieel wil participeren is er hoop voor een afgeslankte versie van het museumhavenproject. In september 1999 neemt het bestuur kennis van het nieuwe gemeentelijke project, dat nog steeds getuigt van visie. Het behelst een werf en bezoeken aan een filmzaal, de museumhaven, een rondvaart in de Oude en Nieuwe haven en het havenkanaal, het Maritiem Museum in het Gravensteen

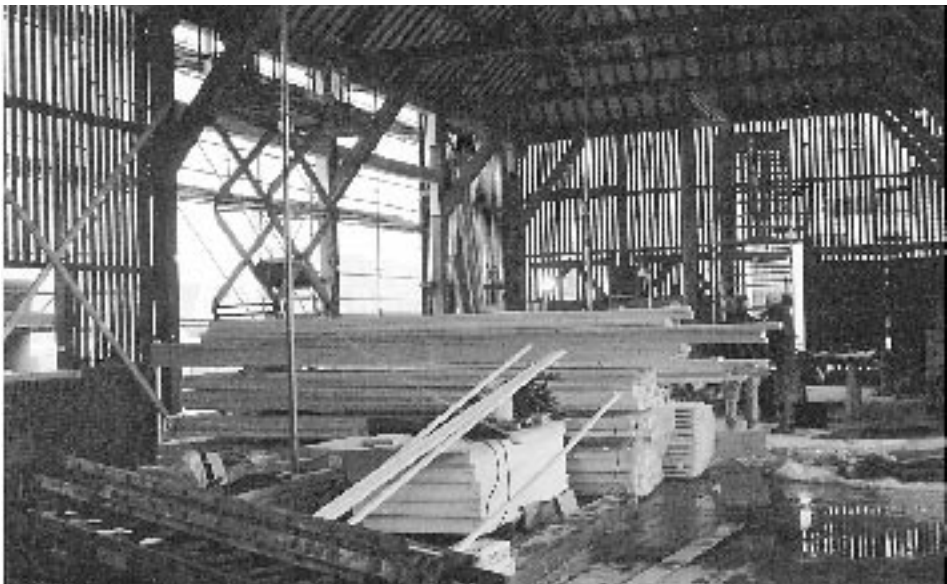
De 'Zuidiliet' wordt deels gerestaureerd aan wal, augustus 2004

en het stadshuismuseum. Financiële dekking komt uit bijdragen van de provincie, de Euregio Scheldemond (Interreg II), de gemeentelijke voorzieningen Zeeland Maritiem en Zierikzee Maritiem, het gemeentelijke stads- en dorpsvernieuwingsfonds, alsmede een extra bijdrage van de gemeente. Er zijn toezeggingen van een aantal fondsen. De Stichting Renesse is bereid tot een forse bijdrage, mits ook het plaatselijke bedrijfsleven een belangrijke bijdrage levert. De wethouder haalt in korte tijd de ontbrekende bijdrage van het bedrijfsleven binnen. De in het plan voorziene financiering is dus rond en het project heeft toekomst, althans zo lijkt het.

Maar dan herhaalt de geschiedenis zich. Het bestuur valt uit de wolven. Een meerderheid binnen het college van B&W wijst het afgeslankte plan af en de gemeenteraad volgt daarin.

De inmiddels toegezegde Europese subsidie (Interreg II) ad fl. 440.000 gaat volledig verloren voor Schouwen-Duiveland. De bijdragen uit de Fondsen Zierikzee Maritiem en Zeeland Maritiem, alsmede de toezeggingen door de Stichting Renesse en het bedrijfsleven vervallen eveneens. Waarom die afwijzing? Op de argumentatie valt wel wat af te dingen. De financiële risico's voor de gemeente zijn duidelijk begrensd. De Museumhaven heeft nimmer om ambtelijke bijstand gevraagd en heeft daaraan ook geen behoefte. De eis van 'integraliteit' (?) is nooit eerder gesteld. Verbouwing en reorganisatie van het Gravensteen (ten behoeve van het Maritiem museum) zijn voor de Museumhaven volstrekt niet nodig; het achterwege laten daarvan geeft een aanzienlijke besparing, want dit geeft lagere investerings- en personeelskosten.

De situatie is nijpend voor de Museumhaven. Een eigen werf wordt node gemist en structurele dekking van het tekort ontbreekt nog steeds. De animo om tegen de stroom in te blijven roeien neemt af. Het bestuur heeft de indruk - is het terecht of onterecht? - dat (de meerderheid van) het gemeentebestuur de activi-

De voormalige houtloodsen worden omgetoverd tot scheepsrestauratiewerf

teiten van het stichtingsbestuur beschouwt als een vorm van bezigheidstherapie. Het bestuur ziet dat toch anders. Het biedt de Stichting Renesse alle schepen aan inclusief de exploitatie van de museumhaven: de Stichting Renesse mag het roer overnemen. De Stichting Renesse bedankt feestelijk voor het aanbod.

Een ander kompas 'Neptunus'

Het bestuur besluit begin 2000 om de bakens te verzetten, niet meer in te spelen op plannen van de gemeente en in het vervolg volledig op eigen kompas te varen. Per slot van rekening is ieder de smid van zijn eigen geluk. Voorzitter Huijbrecht sondeert de bereidheid bij de Stichting Renesse tot aankoop van de houtloods van de gemeente, restauratie en ter beschikking stelling als werf aan de Museumhaven en bij het Scheepvaartmuseum in Baasrode tot grensoverschrijdende samenwerking binnen de Euregio Scheldemond (nu in het kader van Interreg III). Iedere kans, hoe klein ook, moet benut worden. Wethouder Veerhoek, op de hoogte van het plan van de Museumhaven, waarschuwt om niet te talmen, want de gemeente heeft andere plannen met de voor de Museumhaven aangekochte houtloods. Burgemeester Asselbergs dringt er op aan om af te zien van een eigen werf. Hij adviseert om reparaties en restauraties uit te besteden, bij voorbeeld bij de - overigens niet bestaande - Walcherse werkplaats van de Stichting Behoud Hoogaars. Het bestuur acht dit overigens ook om logistieke redenen (reistijden van vrijwilligers) en om financiële redenen (commerciële tarieven, extra reiskosten vrijwilligers) niet realistisch. Toch is er nog goed nieuws: de gemeente zal het exploitatietekort over 1999 dekken. Voor 2000 en volgende jaren worden géén toezeggingen gedaan. De Stichting Renesse en het Scheepvaartmuseum in Baasrode (gelegen binnen de Stad Dendermonde) reageren positief, ondanks de opgedane ervaring in het verleden. Ook de Stad Blankenberge sluit het zich aan bij het nieuwe project. In de zomer van 2000 wordt tijdens een officiële plechtigheid ten stadhuize van Blankenberge een protocolovereenkomst ondertekend door vertegenwoordigers van de Museumhaven, het Scheepvaartmuseum Baasrode en de Stad Blankenberge. Behalve deze contractpartners zijn aanwezig de Vlaamse minister Renaat Landuyt, vertegenwoordigers van de provincie Zeeland en van de Stad Dendermonde. De ook uitgenodigde gemeente Schouwen-Duiveland laat verstek gaan.

Het samenwerkingsproject wordt gedoopt 'Neptunus'. De Museumhaven brengt in (een gedeelte van de) verbouwing van de houtloods, restauratie van de hoogaars 'Vrouw Adriana' (ARM 17) en restauratie van het m.s. 'Zuidvliet' (aanvankelijk van de boeier 'Vabel'). De Provincie Zeeland ondersteunt de plannen van de Museumhaven ten volle. Na bevestiging van de ondertekening betuigt het college van B&W aan het bestuur schriftelijke adhesie. Het laat het weten de voortgang met buitengewone interesse te zullen volgen. Ook buiten het kader van Euregio Scheldemond werkt de stichting samen met tal van maritieme organisaties.¹⁶

De houtloods

De Stichting Renesse is in principe bereid om de houtloods aan te kopen ten behoeve van de Museumhaven. De onderhandelingen met de gemeente als eigenaar vloten echter allerminst. De Stichting Renesse is niet bereid om boven op de koopsom ook nog eens de bedrijfsverplaatsingskosten van de 'Zierikzeesche Houthandel' te vergoeden aan de gemeente! Een kostenpost die op gespannen

voet staat met letter en geest van het raadsbesluit tot aankoop. Afgezien daarvan moeten wel enkele juridische en fiscale hindernissen worden genomen. In nauw overleg met voorzitter ing. E. Geluk en secretaris H. Doleman van de Stichting Renesse ontwikkelt de secretaris van de Museumhaven een scenario, dat in werking kan treden zodra overeenstemming is bereikt over de koopsom.¹⁷

Het lukt de Stichting Renesse om de door de gemeente verlangde koopsom terug te brengen tot een reëel bedrag, mede dank zij de vasthoudendheid van Geluk. Het is dan april 2002.

De overeenkomst met het Scheepvaartmuseum Baasrode en de Stad Blankenberge treedt in werking. De secretaris stelt de contracten op, zoals aannemingsovereenkomsten met sloopstimmerman P.J. (Peter) Weeda en met Scheepswerf Van Duivendijk in Bruinisse. De subsidie-aanvraag met een omvangrijk pakket aan bijlagen, zoals bestekken, tekeningen en begrotingen, onderliggende contracten, toelichting en statuten, wordt ingediend bij de Euregio Scheldemond.¹⁸ Het bestuur heeft een aanzienlijk bedrag aan middelen vergaard bij fondsen om de eigen investering te kunnen bekostigen. De Provincie Zeeland treedt op als cofinancier en past hetzelfde bedrag bij! De gemeente participeert financieel, noch op andere wijze.¹⁹

In oktober 2003 vangen de restauratiewerkzaamheden aan de houtloods aan. De officiële oplevering is op de Open Monumentendag in september 2004. De Stichting Museumhaven Zeeland doopt de nieuwe scheepsrestauratie- en reparatiewerkplaats 'Stads- en Commercieerf', een verwijzing naar de maritieme historie van Zierikzee. In het gebouw is een loopbrug aangebracht, zodat bezoekers

Vanaf de luchtbrug in de restauratiewerf heeft het publiek een goed uitzicht op de restauratiewerkzaamheden. Voor deze brug werd de Bouwfonds Award voor Vitale Monumenten 2005 toegekend.

van bovenaf zicht hebben op de restauratiewerkzaamheden aan (op dit moment) de hoogaars 'Vrouw Adriana'.
De Stichting Museumhaven Zeeland heeft de mast op gekregen.

Epiloog: 't Is stille waer as 't nie waoit'

Alles is mogelijk, alles is onmogelijk, als je maar wilt. Wie aan de wieg van de Museumhaven heeft gestaan, alle wederwaardigheden heeft meegemaakt en alles nog eens heeft kunnen nalezen in het omvangrijke archief, ziet om in verwondering.²⁰ Voorzitter Huijbrecht maande het bestuur met de woorden: 'Nie trugkieke mae voruutkieke'. Niettemin is het goed om, nu de Museumhaven al meer dan vijftien jaren bestaat, eens terug te blikken en stil te staan bij wat bereikt is. Maar ook om stil te staan bij de gemiste kansen, zoals de opwaardering van wat Zierikzee te bieden heeft aan culturele, educatieve en recreatieve voorzieningen. Zonder de hulp van de voormalige Gemeente Zierikzee was de Museumhaven niet van de grond gekomen. Zonder de hulp van de Stichting Renesse en van de Provincie Zeeland was er nu geen Stads- en Commerciërf; zonder de hulp van de Stichting Renesse bestond de Museumhaven niet meer.

Zierikzee heeft een rijke maritieme geschiedenis, met vele ups en downs. 'Zierikzee en het water. Wat is er allemaal niet over te vertellen? Hoeveel buien hebben de bewoners over hun muts zien gaan?'²¹ Welnu, enkele van die - over de muts van bestuur en vrijwilligers van de Museumhaven getrokken - buien zijn hierboven beschreven.

Het verleden is altijd tegenwoordig, het is goed zich daarvan bewust te zijn en te blijven.

Ondanks de soms hevige buien klaarde het steeds op. De Stichting Renesse, de Provincie Zeeland, de Euregio Scheldemond, het VSB Fonds, het Prins Bernhardfonds en enkele fondsen die anoniem willen blijven, bedrijven op en buiten Schouwen-Duiveland, particulieren en de Gemeente Schouwen-Duiveland hebben de Museumhaven steun geboden. Dat verdient ons aller erkentelijkheid.

Laten we dat niet vergeten: erkentelijkheid is het geheugen van het hart.

Noten

- 1 Tenzij uit de tekst anders volgt, wordt verstaan onder museumhaven: de Oude Haven te Zierikzee; Museumhaven: Stichting Museumhaven Zierikzee of Stichting Museumhaven Zeeland (de naam is in maart 2001 gewijzigd); stichting: Stichting Museumhaven Zierikzee of Stichting Museumhaven Zeeland; vereniging: Vereniging Vrienden van de Museumhaven Zierikzee of Vereniging van Vrijwilligers van de Museumhaven Zeeland.
- 2 Aan *Scheepswerven in Zeeland* van de hand van A.F. Franken (Uitgave De Koperen Tuin, 1996), ontleen ik het volgende:
Reeds in de 15e eeuw zijn er scheepswerven in Zierikzee. Over werven is meer bekend vanaf de 19e eeuw. Omstreeks 1819 stichtte Jacob van Vliet aan de Scheepstimmerdijk een werf. In 1838 stichtte Cornelis Smit aan de Vissersdijk een werf, de Stadsscheepswerf of Commerciërf (opgeheven in 1890). In de periode 1840-1957 werden op beide werven 27 voornamelijk fregatten, barken en galjaskofschepen gebouwd. Adriaan van de Velde stichtte aan de Vissersdijk in 1891 een nieuwe reparatiewerf voor hoogaarsen en botters (opgeheven in 1929). Het laatste spoor daarvan, een loodsje, is in 1972 afgebroken. In 1840 stichtte J. Strickaert aan de Scheepstimmerdijk 'De Groene Intentie'. Deze werf legde zich toe op de bouw van barken, brikken, fregatten, kofschepen en schoeners (opgeheven in 1870). Johan van Duivendijk stichtte in 1856 aan de Scheepstimmerdijk 'de kleine werf' voor de bouw van hoogaarsen (opgeheven in 1898). Na het teruglopen van de koopvaardijhandel legden de werven zich meer toe op onderhoud en reparatie van kleinere schepen. Uiteindelijk verdrongen ijzeren schepen de houten schepen.
- 3 Het bestuur ontving een ongemotiveerde afwijzing op een tien maanden eerder ingediend bezwaarschrift.

- 4 Overigens ontving de stichting kort daarna een subsidiebeschikking 2005 tot het eerder bestreden lagere bedrag. Dat bleek een misverstand.
- 5 In september 1990 overlijdt penningmeester Ferdi Donker. Hij wordt opgevolgd door B. (Brand) Waaijens (directeur van de NMB te Zierikzee).
- 6 De vereniging richt haar ondersteunende activiteiten op het verkrijgen van een politiek draagvlak binnen het gemeentebestuur, de Vereniging Vrienden van de Museumhaven Zierikzee richt haar ondersteunende activiteiten op het verkrijgen van draagvlak bij de inwoners van Zierikzee, ledenwerving, inzameling van fondsen en werving van vrijwilligers. De leden van de vereniging kiezen naast Ria Geluk in het bestuur initiatiefnemer John van Dalsen en D. (Dirk) Sterkenburg te Zierikzee. Aanvankelijk was de vereniging ook vertegenwoordigd in het bestuur van de stichting in de personen van J.A.B. (Joop) den Boer en J.C. (Chris) Schoneman. Deze koppeling is losgelaten. Schoneman is inmiddels lid van het dagelijks bestuur van de stichting. Den Boer onderhoudt contacten met de provincie en regelt maritieme zaken. In 2004 wordt de vereniging omgevormd tot Vereniging van Vrijwilligers van de Museumhaven Zeeland, een platform voor alle direct betrokken vrijwilligers. De oorspronkelijke taak van de vereniging is ondergebracht bij de stichting.
- 7 Een schouwcommissie selecteert welke schepen in aanmerking komen voor een ligplaats, welke voor vererving, conservering en restauratie.
- 8 Kort & Verdon, Buro voor ruimtelijke vormgeving te Zierikzee, neemt het initiatief voor een alternatief inrichtingsplan, dat een sterkere relatie legt met de omliggende stedenbouwkundige structuur en met het havenkwartier. Elementen daaruit zijn een entreegebied en een doorbraak van de kademuur bij het Kraanplein. Het bestuur brengt het alternatief plan in tijdens de besprekingen met B&W, maar krijgt daarvoor de handen niet op elkaar.
- 9 Niet langer ondersteuningsfonds voor Zierikzeese zeerobben en hun nagelaten betrekkingen naar de woorden van L.W. de Bree in Leer mij ze kennen de Zeeuwen. (Uitgave A.W. Sijthoff/Leiden 1970).
- 10 De 'Slavenkas' sponsort jaarlijks enkele vaartochten voor scholieren van basisscholen op Schouwen-Duiveland.
- 11 Het gemeentelijk Maritiem museum neemt dit initiatief niet in dank af wegens vermeende concurrentie.
- 12 Schenking in de vorm van een lijfrente in natura. Lijfrenteschenkingen zijn onder voorwaarden bij de schenker aftrekbaar voor de inkomstenbelasting.
- 13 De belastingdienst heeft de stichting aangemerkt als een algemeen nut beogende instelling, waardoor giften aan de stichting aftrekbaar zijn voor de inkomstenbelasting binnen bepaalde grenzen. Bovendien heeft belastingdienst aan de stichting de fiscale museumstatus toegekend, waardoor volledige vrijstelling van schenkingsrecht en successierecht geldt (een aanmoediging voor ieder die de Museumhaven een goed hart toedraagt en daarvan materieel wil laten blijken!). Bij de schenkingen van de 'Mijn Genoegen', de 'Vabel', de 'Groene Welp', de 'Snoopy', de 'Gouwe' en de 'Zuidvliet' is dankbaar gebruik gemaakt van deze vrijstelling.
- 14 De Museumhaven heeft met de gemeente en met 'de Zuidhoek' een overeenkomst gesloten, waarbij de Museumhaven zich bereid verklaart om werkzoekenden en langdurig werklozen zonder vergoeding in de werf op te vangen en te begeleiden bij restauratiewerkzaamheden, mits de gemeente de kosten van ingeschakelde werkzoekenden voor haar rekening neemt. Kennelijk kon de gemeente de kosten niet langer volledig doorbelasten bij het rijk. Tegen de afspraak was de gemeente niet meer bereid om facturen van 'de Zuidhoek' te vergoeden aan de Museumhaven. Bij gebreke aan financiële ruimte voor een onverplichte bijdrage aan de gemeente moest de stichting afhaken. Inmiddels heeft wethouder G. Houtekamer de overeenkomst nieuw leven ingeblazen en stelt 'De Zuidhoek' werkzoekenden ter beschikking, zonder kosten voor de Museumhaven.
- 15 De naam 'Kraanplein' herinnert aan het maritieme verleden. In 1590 werd daar een kraan geplaatst voor het laden en lossen van zware goederen (bron: Scheepswerven in Zeeland).
- 16 Al in de beginfase van de Museumhaven zit initiatiefnemer Van Dalsen aan tafel met vertegenwoordigers van de Schippersvereniging Houthaven Goes, de Vereniging van Aalvissers, particuliere eigenaren van hoogaarden, loodsen etc. in het kader van de Stichting Zeilvaart Zeeland. De Museumhaven neemt deel in de Samenwerking restauratieprojecten in de regio met de Stichting de Zeeuwse Schouw, de Oosterschelde Werf, de Stichting Tolerant vzw tot behoud van het varend erfgoed te Sint Job in 't Goor en de Stichting Behoud Hoogaars en heeft het initiatief genomen tot oprichting van een afzonderlijke Inkoop- en Adviesstichting. Aanmelding bij de Federatie van Oud-Nederlandse Vaartuigen stuit steeds op nieuwe bezwaren of eisen. Het Havenmuseum in Rotterdam komt te hulp en stelt zich beschikbaar als behoudsorganisatie, waar-

door een hinderpaal voor acceptatie wordt weggenomen. De 'Vabel' is eindelijk geregistreerd als varende monument. De andere schepen zullen nog volgen, zodra deze zijn geschouwd. De Stichting Cultureel Erfgoed is bereid de daaraan verbonden kosten te subsidiëren.

- 17 De houtloods wordt aangekocht door een nieuwe stichting met de fiscale monumentenstatus, waardoor geen overdrachtsbelasting verschuldigd is. Vervolgens gaat de nieuwe stichting het rijksmonument – met rijkssubsidie - restaureren en daarna het werfgedeelte met b.t.w. verhuren aan de Museumhaven voor een marktconforme huurprijs. De Museumhaven is b.t.w.-plichtig. De monumentenstichting geniet aftrek van voorbelasting.
De monumentenstichting financiert aankoop en restauratie met een hypothecaire financiering bij de Stichting Renesse. De Stichting Renesse ondersteunt de Museumhaven gedurende vooralsnog een vijftal jaren, waardoor de stichting aan al haar verplichtingen kan voldoen.
- 18 Alles loopt, zij het niet altijd op rolletjes. Zo blijken dossiers te zijn zoekgeraakt bij de Vlaamse penvoerder van 'Neptunus' en mag nogmaals een volledig dossier worden ingediend bij de Euregio Scheldemond en de Provincie Zeeland ('Ende dispereert niet').
- 19 Op initiatief van het college van B&W organiseert de stichting een vaartocht voor het college. Op het afgesproken tijdstip ligt de klipper gereed en wacht de bemanning vergeefs. Het bestuur van de stichting raakt ernstig in verlegenheid als blijkt dat het college van B&W geen tijd vindt voor een ontvangst door de havenwethouder van Rotterdam, op uitnodiging van het Havenmuseum. De stichting krijgt geen toestemming van de gemeente om zelf voor eigen rekening een verwijzingsbord of -bordje naar de museumhaven te plaatsen.
Positieve ervaringen zijn de uitreiking van de Geluk-trofee en de toekenning van de Monumentenprijs 2002 aan Bram Versluis, die als vrijwilliger de museumhaven een bijzonder warm hart toedraagt.
- 20 Naar de titel van de autobiografie van Annie Romein-Verschoor: Omzien in verwondering.
- 21 M.P. de Bruin in Zeeland aan de waterkant (Aan de rede, Uitgave De Boer Maritiem, 1975)